

ผ้าทอ ความทรงจำ และการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงชนบทล้านนา:
ประวัติศาสตร์บอกเล่าจากชุมชนแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่

HANDWOVEN TEXTILES, MEMORY, AND THE TRANSFORMATION OF RURAL WOMEN'S ROLES
IN LANNA: AN ORAL HISTORY OF MAE THA COMMUNITY, CHIANG MAI

ปลายฟ้า นามไพร¹

Received 11 / 8 / 2026, Revised 14 / 8 / 2026 , Accepted 30 / 8 / 2026

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและความหมายของผ้าทอในวิถีชีวิตของผู้หญิงชนบทล้านนา ผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้หญิงในชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ และ 2) เพื่ออธิบายการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงในชนบทล้านนา ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ วิธีการผลิต และสังคมชนบทที่สะท้อนผ่านความทรงจำเกี่ยวกับการทอผ้า การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลใน พ.ศ. 2557 จากผู้หญิงที่มีประสบการณ์เกี่ยวข้องกับการทอผ้าในชุมชนแม่ทา จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 3 ราย โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกต และการบันทึกภาคสนาม วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา โดยใช้แนวคิดเทศสภาพเป็นกรอบในการตีความ

ผลการศึกษาพบว่า การทอผ้าในอดีตเป็นทั้งกิจกรรมการผลิตและกระบวนการสร้างบทบาทของผู้หญิงในฐานะผู้ดูแลครอบครัวและผู้สืบทอดภูมิปัญญาของชุมชน การขยายตัวของระบบตลาด การศึกษา และการผลิตเชิงพาณิชย์ ทำให้การทอผ้าค่อย ๆ ลดบทบาทลง เนื่องจากผู้หญิงต้องใช้แรงงานในการสร้างรายได้มากขึ้น การลดบทบาทของการทอผ้าเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนผ่านของรูปแบบแรงงานผู้หญิง จากการผลิตเพื่อยังชีพภายในครัวเรือนไปสู่แรงงานที่เชื่อมโยงกับระบบตลาด ขณะที่ความรับผิดชอบต่อครอบครัวยังคงดำรงอยู่ ประวัติศาสตร์บอกเล่าช่วยให้เห็นความหมายของการเปลี่ยนแปลงผ่านความทรงจำของผู้หญิง และทำให้เข้าใจพลวัตของผู้หญิงในชนบทล้านนาได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: ผ้าทอ, ความทรงจำ, ผู้หญิงชนบท, ประวัติศาสตร์บอกเล่า

Abstract

This article aims to 1) examine the changes in and meanings of handwoven textiles in the lives of rural women in Lanna through the oral histories of women in Mae Tha Community, Mae On District, Chiang Mai Province, and 2) explain the transformation of women's roles amid changes in the economic system, modes of production, and rural society, as reflected in their memories of weaving. This qualitative study draws on data

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Lecturer, Department of Sociology and Anthropology, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University

Email: playfa.n@ru.ac.th

collected in 2014 from three women with experience related to weaving in Mae Tha Community, Chiang Mai Province. Data were collected through in-depth interviews, observation, and field notes and analyzed using content analysis, with gender as the interpretive framework.

The findings show that weaving in the past was both a productive activity and a process through which women's roles as family caregivers and transmitters of local knowledge were constructed. The expansion of the market economy, education, and commercial production gradually reduced the role of weaving as women increasingly devoted their labor to income-generating activities. The declining role of weaving occurred alongside a transformation in women's labor, from subsistence production within the household to labor increasingly connected to the market, while their responsibilities for family care remained. Oral history reveals the meanings of these changes through women's memories and provides a deeper understanding of the dynamics of rural women in Lanna.

Keywords: Handwoven textiles, Memory, Rural women, Oral history

บทนำ

ในอดีตการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมล้านนา โดยเฉพาะผู้หญิงที่มีบทบาทสำคัญในการปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ย้อมสี และทอผ้าเพื่อใช้ภายในครัวเรือน การทอผ้าจึงมิได้เป็นเพียงการผลิตเครื่องนุ่งห่ม หากยังสะท้อนภูมิปัญญา วิถีชีวิต และความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนที่สืบทอดต่อกันมาหลายชั่วอายุคน (ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสมแมน, 2530) การเปลี่ยนแปลงของการผลิตสิ่งทอในสังคมล้านนามิได้เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน แต่เป็นกระบวนการที่ค่อย ๆ เปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการขยายตัวของระบบการค้า ชูสิทธิ์ ชูชาติ (2527) อธิบายกระบวนการดังกล่าวว่าเป็น “การแตกสลายของหัตถกรรมสิ่งทอ” โดยชี้ให้เห็นว่า เดิมครัวเรือนชาวนาในภาคเหนือมีการผลิตสิ่งทอเพื่อใช้เอง ตั้งแต่การปลูกฝ้าย ปั่นด้าย และทอผ้า แต่เมื่อสินค้าอุตสาหกรรมเข้าสู่ชนบท การผลิตเหล่านี้ค่อย ๆ ลดลง เริ่มจากการซื้อด้ายแทนการปลูกและปั่นฝ้าย ต่อมาจึงซื้อผ้าและเสื้อผ้าสำเร็จรูปแทนการทอใช้เอง กระบวนการดังกล่าวสะท้อนการคลายตัวของระบบการผลิตเพื่อยังชีพที่เคยเป็นส่วนหนึ่งของครัวเรือนและวิถีชีวิตในสังคมล้านนา อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาสังคมชนบทล้านนาในปัจจุบัน จะพบว่า การทอผ้าในฐานะส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อใช้เองภายในครัวเรือนลดบทบาทลงอย่างมาก แม้ผ้าทอจะยังคงปรากฏในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมหรือผลิตภัณฑ์ชุมชน แต่การทอผ้าเพื่อใช้เองในครัวเรือนกลับค่อย ๆ เลือนหายไปจากวิถีชีวิตของผู้คน

การลดบทบาทของการทอผ้าในครัวเรือนอาจอธิบายได้จากการขยายตัวของระบบเศรษฐกิจแบบตลาด และการเข้ามาของสินค้าอุตสาหกรรม ซึ่งทำให้ครัวเรือนค่อย ๆ ลดการผลิตสิ่งทอเพื่อใช้เองลง (ชูสิทธิ์ ชูชาติ, 2527, น. 375–376) ขณะเดียวกัน ความเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตและการขยายตัวของกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับตลาด เป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมชนบทไทยอย่างกว้างขวาง (อรุณจักร์ สัตยานุรักษ์, 2559) อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาการทอผ้าในฐานะการสูญหายของหัตถกรรมพื้นบ้าน ย่อมทำให้มองไม่เห็นความเปลี่ยนแปลงอีกด้านหนึ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกัน นั่นคือการเปลี่ยนแปลงของบทบาทผู้หญิงในชนบท ผู้หญิงซึ่งเคยเป็นผู้ผลิตผ้าภายในครัวเรือนต้องปรับตัวเข้าสู่กิจกรรมทางเศรษฐกิจ

รูปแบบใหม่ ทั้งการทำเกษตร การรับจ้าง และการสร้างรายได้ให้แก่ครอบครัว บทบาทของผู้หญิงจึงเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของผ้าทอ

แม้ว่าการทอผ้าจะลดบทบาทลงในชีวิตประจำวัน แต่เรื่องเล่าเกี่ยวกับการทอผ้ายังคงดำรงอยู่ในความทรงจำของผู้หญิงรุ่นเก่า ความทรงจำเหล่านี้มิได้บอกเล่าเพียงวิธีการทอผ้าหรือการใช้ผ้าในอดีต หากยังสะท้อนประสบการณ์ชีวิต การแบ่งบทบาทภายในครอบครัว และการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทที่ผู้หญิงเป็นผู้เผชิญและมีส่วนร่วมโดยตรง ในแง่นี้ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจึงมีความสำคัญมิใช่เพียงในฐานะแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต แต่ยังช่วยให้เข้าใจความหมายที่ผู้คนสร้างขึ้นจากประสบการณ์และความทรงจำของตนเอง (Portelli, 1991)

แม้งานศึกษาที่ผ่านมาจะอธิบายผ้าทอในฐานะภูมิปัญญาท้องถิ่น อัตลักษณ์ทาง วัฒนธรรม และผลจากการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แต่ยังมีข้อจำกัดในการอธิบายการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผ่านประสบการณ์และความทรงจำของผู้หญิงซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติการโดยตรง การศึกษานี้จึงใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าเพื่อทำความเข้าใจ ทั้งการเปลี่ยนแปลงของความหมายของผ้าทอและการเปลี่ยนผ่านบทบาทของ ผู้หญิงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท โดยใช้ชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ เป็นกรณีศึกษา เพื่อพิจารณาว่าการลดบทบาทของการทอผ้าในครัวเรือนเกิดขึ้นควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตและบทบาทของผู้หญิงอย่างไร ขณะเดียวกัน ผ้าทอยังคงดำรงอยู่ในฐานะความทรงจำที่เชื่อมโยงผู้หญิงกับอดีต และช่วยให้เห็นพลวัตของสังคมชนบทล้านนาในบริบทเฉพาะของพื้นที่ศึกษา

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเปลี่ยนแปลงและความหมายของผ้าทอในวิถีชีวิตของผู้หญิงชนบทล้านนา ผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้หญิงในชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่ออธิบายการเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงในชนบทล้านนา ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ วิธีการผลิต และสังคมชนบทที่สะท้อนผ่านความทรงจำเกี่ยวกับการทอผ้า

แนวคิด ทฤษฎี และงานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาผ้าทอในสังคมไทยที่ผ่านมาได้อธิบายผ้าทอในฐานะองค์ความรู้ทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญาท้องถิ่น และผลิตผลของระบบเศรษฐกิจชุมชน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในมิติทางสังคม ผ้าทอมิได้เป็นเพียงวัตถุทางวัฒนธรรม หากยังเป็นพื้นที่ที่สะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคม การแบ่งงานตามเพศ และการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตในชนบท โดยเฉพาะในสังคมล้านนาที่ผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิตและการสืบทอดองค์ความรู้ด้านการทอผ้า

แนวคิดเพศสภาพ (Gender) มองว่าความเป็นหญิงและความเป็นชายไม่ได้ถูกกำหนดจากความแตกต่างทางชีววิทยาเพียงอย่างเดียว หากยังถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งการขัดเกลาทางสังคม การแบ่งงาน และความคาดหวังต่อบทบาทของหญิงและชาย (กาญจนา แก้วเทพ และสมสุข หินวิมาน, 2551) ดังนั้น กิจกรรมที่สังคมกำหนดให้เป็น “งานของผู้หญิง” หรือ “งานของผู้ชาย” จึงมิได้เกิดจากความแตกต่างทางชีววิทยา หากเกิดจากการเรียนรู้และการยอมรับบรรทัดฐานของสังคม

ในบริบทของสังคมชนบทล้านนาในอดีต การทอผ้าเป็นตัวอย่างสำคัญของกระบวนการสร้างเพศสภาพ ผู้หญิงเรียนรู้การปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ย้อมสี และทอผ้าจากแม่ ยาย หรือญาติผู้หญิงตั้งแต่วัยเด็ก การเรียนรู้ดังกล่าวไม่ได้มุ่งถ่ายทอดทักษะการทอผ้าเพียงอย่างเดียว หากเป็นกระบวนการถ่ายทอดบทบาท ความ

รับผิดชอบ และคุณค่าที่สังคมคาดหวังต่อผู้หญิงในฐานะผู้ดูแลครอบครัวและผู้สืบทอดวัฒนธรรม ด้วยเหตุนี้ การทอผ้าจึงเป็นทั้งงานในครัวเรือนและกระบวนการสร้างความเป็นผู้หญิงภายใต้บริบทของสังคมชนบท

ข้อค้นพบดังกล่าวสอดคล้องกับงานของสุริยา สมุทคุปต์ พัฒนา กิตติอาษา และนันทิยา พุททะ (2537) ที่ศึกษากระบวนการทอผ้าและวิถีชีวิตของผู้หญิงในชุมชนอีสาน โดยชี้ให้เห็นว่า ในอดีตการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตภายในครัวเรือนและเป็นกิจกรรมที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับบทบาทของผู้หญิง ผ้าทอมีความหมายเพียงในฐานะเครื่องนุ่งห่มหรือสิ่งของเพื่อการแลกเปลี่ยน หากยังสัมพันธ์กับชีวิตประจำวัน พิธีกรรม และความสัมพันธ์ทางสังคม การเรียนรู้และการถ่ายทอดทักษะการทอผ้าจึงเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้บทบาทของผู้หญิงในชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อบริบททางเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลง การทอผ้าก็ค่อย ๆ เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อใช้ภายในครัวเรือนไปสู่การผลิตเพื่อจำหน่ายมากขึ้น พร้อมกับการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในชุมชน

ปรากฏการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในชุมชนอีสาน และชุมชนภาคเหนือ โทโมโกะ อิชิกาวา (2549) ศึกษาการเปลี่ยนแปลงการแบ่งงานระหว่างชายหญิงในชุมชนทอผ้า ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง พบว่า การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทั้งการขยายตัวของระบบตลาด การศึกษา และการเข้ามาของสินค้าอุตสาหกรรม ส่งผลต่อระบบการผลิตและวิถีชีวิตของครัวเรือน ผู้หญิงมีโอกาสดำเนินการศึกษาและการประกอบอาชีพนอกครัวเรือนมากขึ้น ขณะที่การผลิตเพื่อใช้เองภายในครัวเรือนลดความสำคัญ การทอผ้าจึงค่อย ๆ ลดบทบาทจากกิจกรรมในชีวิตประจำวัน ก่อนที่จะได้รับการส่งเสริมขึ้นใหม่ในฐานะกิจกรรมทางเศรษฐกิจและผลิตภัณฑ์ของชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการแบ่งงานและบทบาทของผู้หญิงภายในชุมชน

ในขณะเดียวกัน งานของแพทรีเซีย ซีสมาน แน่นหนา และวิณี พานิชพันธ์ (2536) รวมทั้งทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสมาน (2530) แสดงให้เห็นว่า ผ้าทอและเครื่องแต่งกายของล้านนาเองก็ไม่ได้มีลักษณะหยุดนิ่ง มีการเปลี่ยนแปลงทั้งรูปแบบ วัสดุ เทคนิค และการใช้ อันสัมพันธ์กับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการติดต่อสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มคน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวทำให้ผ้าทอซึ่งเคยสัมพันธ์กับการผลิตและการใช้ในชีวิตประจำวันค่อย ๆ เปลี่ยนสถานะและความหมายไปตามบริบทของสังคมล้านนาที่เปลี่ยนแปลง

ความเปลี่ยนแปลงของการผลิตและวิถีชีวิตในชนบทสามารถพิจารณาร่วมกับข้อเสนอของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2559) ที่ชี้ให้เห็นว่า สังคมชนบทไทยได้เปลี่ยนแปลงจากระบบที่มีการผลิตทางการเกษตรเป็นฐานสำคัญ ไปสู่สังคมที่ผู้คนมีกิจกรรมทางเศรษฐกิจและแหล่งรายได้ที่หลากหลาย รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับตลาดมากขึ้น ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวช่วยให้พิจารณาการลดบทบาทของการทอผ้าในครัวเรือนได้ในฐานะส่วนหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงวิถีการผลิตและการจัดสรรแรงงานของครัวเรือน มากกว่าจะอธิบายจากการเข้ามาของเสื้อผ้าสำเร็จรูปเพียงประการเดียว

จากการทบทวนแนวคิดและงานศึกษาที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยพิจารณาว่า การเปลี่ยนแปลงของการทอผ้าไม่อาจอธิบายได้เพียงในฐานะการเสื่อมถอยของหัตถกรรมพื้นบ้าน หากสัมพันธ์กับความเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิต เศรษฐกิจครัวเรือน และบทบาททางเพศของผู้หญิง บทความนี้จึงใช้แนวคิดเพศสภาพเป็นกรอบในการวิเคราะห์บทบาทของผู้หญิง ควบคู่กับงานศึกษาความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบท เพื่อทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่างผ้าทอ ความทรงจำ และการเปลี่ยนผ่านของชีวิตผู้หญิงในชุมชนแม่ทา

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้แนวทางประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์และความทรงจำของผู้หญิงที่เคยมีส่วนร่วมกับการผลิตและการใช้ผ้าทอในชีวิตประจำวัน เก็บข้อมูลภาคสนามระหว่างเดือนมีนาคม–เมษายน พ.ศ. 2557 ณ ชุมชนแม่ทา อำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในอดีตการทอผ้าเคยเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อใช้เองภายในครัวเรือน ก่อนที่จะค่อย ๆ ลดบทบาทลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้หญิงจำนวน 3 ราย คัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ร่วมกับการแนะนำต่อ (Snowball Sampling) โดยเป็นผู้หญิงที่มีประสบการณ์โดยตรงกับการผลิตและการใช้ผ้าทอในครัวเรือน เช่น การปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ทอผ้า และใช้ผ้าที่ผลิตขึ้นเอง ตลอดจนมีประสบการณ์ชีวิตผ่านช่วงเวลาที่การทอผ้ายังเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตจนถึงช่วงที่การทอผ้าค่อย ๆ ลดบทบาทลง การเลือกผู้ให้ข้อมูลจึงให้ความสำคัญกับประสบการณ์ชีวิตที่สามารถบอกเล่าความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยเก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) ระยะเวลาประมาณ 2–3 ชั่วโมง ควบคู่กับการสังเกตและบันทึกภาคสนาม โดยเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลเล่าประสบการณ์เกี่ยวกับการทอผ้า วิถีชีวิต และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยได้ชี้แจงวัตถุประสงค์และขออนุญาตจากผู้ให้ข้อมูล โดยดำเนินการสัมภาษณ์และบันทึกเสียงเมื่อได้รับความยินยอมแล้ว จากนั้นจึงนำข้อมูลจากการสัมภาษณ์มาถอดความแบบคำต่อคำเพื่อใช้ในการวิเคราะห์

ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ การสังเกต และบันทึกภาคสนามนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) โดยอ่านเปรียบเทียบและจัดหมวดหมู่ประเด็นจากเรื่องเล่าของผู้ให้ข้อมูลทั้ง 3 ราย พิจารณาทั้งความสอดคล้องและความแตกต่างของข้อมูล และใช้แนวคิดเพศสภาพเป็นกรอบในการตีความ ควบคู่กับการพิจารณาความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน

ผลการวิจัย

1. การเปลี่ยนแปลงและความหมายของผ้าทอในวิถีชีวิตของผู้หญิงชุมชนแม่ทา

เมื่อชวนผู้หญิงในชุมชนย้อนเล่าถึงอดีตของการทอผ้า สิ่งแรกที่คุณให้ข้อมูลทั้งสามคนกล่าวคล้ายคลึงกัน ไม่ใช่เรื่องลวดลายหรือเทคนิคการทอ หากเป็นภาพของชีวิตในช่วงเวลาที่ “ทุกบ้านทอผ้า” ความทรงจำดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าการทอผ้าเคยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตประจำวัน มากกว่าจะเป็นงานหัตถกรรมหรือสินค้าทางวัฒนธรรมเช่นในปัจจุบัน บ้านแต่ละหลังจะปลูกฝ้ายไว้ใช้เอง ผู้หญิงทำหน้าที่ตั้งแต่เก็บฝ้าย ปั่นด้าย ย้อมสี ไปจนถึงการทอผ้าเพื่อเป็นเครื่องนุ่งห่มของสมาชิกในครอบครัว ขณะที่ผู้ชายมีบทบาทในการทำหรือซ่อมแซมอุปกรณ์สำหรับการทอ เช่น กี่ ฝีม และกระสวย การทอผ้าจึงเป็นกิจกรรมที่เชื่อมโยงคนทั้งครัวเรือน แม้ว่าภาระหลักของการผลิตจะอยู่กับผู้หญิงก็ตาม

แม่นิ่ม (นามสมมติ) ย้อนนึกถึงวัยเด็กของตนเองว่า ในช่วงเวลานั้นแทบทุกบ้านยังคงทอผ้า เพราะยังไม่มีเสื้อผ้าสำเร็จรูปเหมือนในปัจจุบัน เด็กผู้หญิงเติบโตขึ้นท่ามกลางการเห็นแม่และญาติผู้หญิงนั่งทอผ้าอยู่ใต้ถุนบ้าน จึงค่อย ๆ เรียนรู้จากการเฝ้าดูและการช่วยงานเล็ก ๆ น้อย ๆ จนสามารถทอผ้าได้ด้วยตนเอง เมื่อกล่าวถึงจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง แม่นิ่มเล่าว่า คนในชุมชนเริ่มเลิกทอผ้าเมื่อมีผ้าผืนจากพ่อค้าเร่เข้ามาจำหน่าย

“สมัยก่อนทอกันทุกบ้าน เพราะไม่มีเสื้อผ้าสำเร็จเหมือนทุกวันนี้ พอมีคนหาผ้ามาขายจาก เวียง² เราก็ค่อย ๆ เลือกว่ามาให้ช่างตัด เสื้อผ้าก็เริ่มซื้อเอา คนก็เลิกทอกัน” (แม่นิ่ม (นามสมมติ), ผู้ให้ ข้อมูล)

ความทรงจำของแม่นิ่มไม่ได้จบลงพร้อมกับการเลิกทอผ้า แม้ว่าตนเองจะหยุดทอไปช่วงหนึ่ง แต่ ภายหลังกลับมาจับก็อีกครั้งหลังแม่เสียชีวิต และได้รับอุปกรณ์ทอผ้าจากญาติที่จังหวัดอุดรธานี อย่างไรก็ตาม การกลับมาทอผ้าครั้งนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อผลิตใช้ในครัวเรือนเหมือนในอดีต หากเป็นการทอตามคำสั่งซื้อเป็นครั้ง คราว ก่อนจะเลิกอย่างถาวรเนื่องจากปัญหาด้านสายตา เรื่องเล่าของแม่นิ่มจึงสะท้อนให้เห็นว่าการทอผ้าไม่ได้ หายไปในคราวเดียว แต่ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนความหมายและรูปแบบการผลิตตามเงื่อนไขของชีวิต

ภาพที่ 1 ผ้าห่มที่ทอเองของแม่นิ่ม (นามสมมติ) (ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

ต่างจากแม่นิ่ม ป้าปุม (นามสมมติ) จดจำการทอผ้าผ่านความสัมพันธ์ระหว่างคนในครอบครัวและการ ถ่ายทอดความรู้ ป้าปุมเล่าว่า ในอดีตแต่ละครอบครัวมีสวดลายและวิธีการทอที่แตกต่างกัน หลายบ้านไม่ ถ่ายทอดความรู้ให้คนนอก เพราะถือเป็นฝีมือเฉพาะของตระกูล ลูกสาวของป้าปุมอธิบายเพิ่มเติมว่า หากบ้าน ไตไม่มีลูกหลานสืบทอด ความรู้เรื่องการทอผ้าก็จะหายไปพร้อมกับคนรุ่นนั้น นอกจากนี้ ป้าปุมยังชี้ให้เห็น บทบาทของ “สลาไม้”³ ผู้ชายที่มีทักษะงานไม้จะเป็นผู้สร้างและซ่อมแซมกี่ ฝั่ม หรืออุปกรณ์การทอ หาก ครัวเรือนไม่มีคนที่ทำงานช่างเป็น การทอผ้าก็ทำได้ยากขึ้น แม้ว่าผู้หญิงจะมีความรู้ในการทอผ้าก็ตาม

เมื่อการทอผ้าลดบทบาทลง ป้าปุมยังคงปลูกฝ้ายและปั่นฝ้ายต่อไป แต่เปลี่ยนวัตถุประสงค์จากการ ผลิตเครื่องนุ่งห่มมาเป็นการทำสายสัญญาณสำหรับใช้ในพิธีกรรม เช่น งานบวช งานแต่งงาน และงานศพ หากทำ ได้มากก็แบ่งปันให้คนในชุมชน หรือจำหน่ายในราคาถูกผ่านร้านค้าของลูกสาว ความทรงจำของป้าปุมจึง แสดงให้เห็นว่า แม้การทอผ้าจะลดความสำคัญลง แต่ฝ้ายและสิ่งทอยังคงมีพื้นที่อยู่ในโลกของพิธีกรรมและ ความสัมพันธ์ของคน

เรื่องเล่าของป้าปุม (นามสมมติ) แตกต่างจากผู้ให้ข้อมูลอีกสองคน เนื่องจากเธอเป็นผู้หญิงเพียงคนเดียว ที่ยังคงทออย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ป้าปุมเล่าว่า ตนเองไม่เคยได้รับการสอนอย่างจริงจัง เพราะแม่ตั้งใจ ถ่ายทอดความรู้ให้พี่สาวเพียงคนเดียว เธอจึงอาศัยการแอบดู จดจำ และทดลองทำด้วยตนเอง จนสามารถทอ ผ้าได้เมื่ออายุประมาณสิบสี่ถึงสิบห้าปี และไม่เคยวางก้นบแต่นั้น

² เวียง หมายถึง ตัวเมืองเชียงใหม่

³ สลาไม้ หมายถึง ช่างไม้

“แม่ไม่ได้สอน แต่เราแอบดูเอา เวลาแม่ทอผ้าก็นั่งดู พอลองทำเองไปเรื่อย ๆ ก็ทอเป็น” (ป้าปี (นามสมมติ), ผู้ให้ข้อมูล)

สำหรับป้าปี การทอผ้าไม่ใช่อาชีพหลัก เธอยังคงทำเกษตรและรับจ้างแกะข้าวโพดเช่นเดียวกับคนอื่นในชุมชน แต่การทอผ้ากลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ขาดไม่ได้ ดังที่เธอกล่าวว่า “ถ้าไม่ได้ทอนาน ๆ ก็เหมือนขาดอะไรไป” ผ้าทอของป้าปีถูกนำไปใช้ทั้งในชีวิตประจำวัน งานบุญ งานแต่งงาน และเป็นของฝากแก่ผู้ใหญ่ ขณะที่บางส่วนถูกจำหน่ายผ่านร้านค้าในชุมชนและส่งต่อไปยังผู้ซื้อจากต่างพื้นที่

ภาพที่ 2 ผ้าทอสำหรับจำหน่ายของป้าปี (นามสมมติ) (ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

เรื่องเล่าของผู้หญิงทั้งสามคนจึงไม่ได้แสดงเพียงการลดลงของการทอผ้า หากยังทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงของความหมายของผ้าตามเงื่อนไขทางเศรษฐกิจและสังคม จากสิ่งของที่ครัวเรือนจำเป็นต้องผลิตขึ้นเพื่อใช้เอง ไปสู่สิ่งของที่สามารถซื้อหาจากตลาด ขณะเดียวกัน ผ้าที่ผลิตขึ้นในชุมชนก็เริ่มมีความหมายอื่นนอกเหนือจากการเป็นเครื่องนุ่งห่มในชีวิตประจำวัน

จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล การเข้ามาของผ้าจากภายนอก ทั้งผ้าผืนจากพ่อค้าเร่และเสื้อผ้าสำเร็จรูป เป็นส่วนหนึ่งของความเปลี่ยนแปลงที่ทำให้การผลิตผ้าเพื่อใช้เองในครัวเรือนค่อย ๆ ลดบทบาทลง ขณะเดียวกัน พัทธินทร์ คำแปง (2546) ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนแม่ทามีความเชื่อมโยงกับตลาดภายนอกมากขึ้น ภายหลังการพัฒนาถนน การคมนาคม และการขยายตัวของการผลิตเชิงพาณิชย์

การเปลี่ยนแปลงนี้ยังปรากฏในกระบวนการผลิต ผ้าทอที่ยังคงอยู่ไม่ได้ผลิตด้วยวิธีดั้งเดิมทั้งหมด จากคำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูล ผู้ทอบางคนเปลี่ยนจากฝ้ายที่ปลูกและปั่นเองมาใช้ด้ายโทเรหรือเส้นใยสังเคราะห์ ซึ่งมีความเหนียว ทนทาน และทอได้รวดเร็วกว่า สื่อธรรมชาติถูกใช้ควบคู่กับสีย้อมสำเร็จรูป ส่วนลวดลายและรูปแบบการตัดเย็บก็ถูกปรับให้เข้ากับค่านิยมของผู้ซื้อ การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สะท้อนให้เห็นการผสมผสานระหว่างความรู้ดั้งเดิม วัสดุสมัยใหม่ ตลาด และรสนิยมของผู้บริโภค

ดังนั้น เมื่อมองผ่านประวัติศาสตร์บอกเล่าของผู้หญิงทั้งสามคน ความเปลี่ยนแปลงของผ้าทอจึงไม่ได้ดำเนินไปในลักษณะของการสูญหายเพียงอย่างเดียว หากเป็นการเปลี่ยนสถานะและความหมาย จากสิ่งจำเป็นในการดำรงชีวิตและการผลิตภายในครัวเรือน ไปสู่สิ่งที่เชื่อมโยงกับความทรงจำ พิธีกรรม และการผลิตเพื่อจำหน่าย ประวัติศาสตร์ของผ้าทอจึงมิได้เป็นเพียงประวัติศาสตร์ของวัตถุ หากเป็นประวัติศาสตร์ชีวิตของผู้หญิงที่ดำรงอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านของสังคมชนบท

ภาพที่ 3 ด้ายโทเร (ภาพถ่ายโดยผู้วิจัย)

2. การเปลี่ยนผ่านบทบาทของผู้หญิงภายใต้การเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ วิธีการผลิต และสังคมชนบท

ชุมชนแม่ทา อำเภอมะเอน จ.เชียงใหม่ ตั้งอยู่ในเขตวัฒนธรรมล้านนาและมีประวัติการตั้งถิ่นฐานมายาวนาน ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมและเคยดำรงชีวิตอยู่บนฐานของการผลิตเพื่อใช้ภายในครัวเรือน ทั้งอาหาร เครื่องมือ และเครื่องนุ่งห่ม การทอผ้าจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตเช่นเดียวกับการทำนาและการทำไร่ ผ้าที่พบในชุมชนมีทั้งผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน ปลอกหมอน และตุ่ง ส่วนใหญ่นิยมทอจากฝ้ายที่ปลูกและปั่นเองภายในครัวเรือน ก่อนนำเส้นฝ้ายไปต้มกับข้าวเจ้าเพื่อเพิ่มความเหนียว จากนั้นจึงย้อมด้วยสีที่หาได้ในท้องถิ่น เช่น สีครามและสีแดงจากครั่ง

ในอดีต งานทอผ้าดำเนินควบคู่กับงานเกษตรและงานดูแลครอบครัว ผู้หญิงไม่ได้มีเวลาสำหรับการทอผ้าโดยเฉพาะ แต่ต้องใช้เวลาลงจากเสร็จงานในไร่ นา ทำอาหาร ดูแลลูกและสามี หรือในช่วงที่รอการเก็บเกี่ยว ผลผลิต กว่าจะได้ผ้าหนึ่งผืน ผู้หญิงต้องผ่านหลายขั้นตอน ตั้งแต่เก็บสิ่งเจือปนออกจากปุยฝ้าย ตีดฝ้าย ปั่นด้าย เตรียมเส้นยืน ย้อมสี และทอ การทอผ้าจึงไม่ใช่งานยามว่างที่แยกออกจากชีวิตประจำวัน หากแทรกอยู่ในจังหวะของงานครัวเรือนและงานเกษตร เป็นแรงงานที่ต่อเนื่องยาวนานตั้งแต่กลางวันไปจนถึงกลางคืน

การทอผ้าจึงสะท้อนบทบาทของผู้หญิงในระบบการผลิตเพื่อยังชีพ ซึ่งแรงงานของผู้หญิงเชื่อมโยงทั้งการผลิตสิ่งของสำหรับสมาชิกในครัวเรือน งานเกษตร และการดูแลครอบครัวเข้าด้วยกัน การทอผ้าเคยเป็นกิจกรรมปกติของครัวเรือน ก่อนจะค่อย ๆ ลดบทบาทลงพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ ข้อมูลจากการศึกษาของพัชรินทร์ คำแปง (2546) แสดงให้เห็นว่า เศรษฐกิจของชุมชนแม่ทาเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนหลัง พ.ศ. 2500 เมื่อการผลิตของครัวเรือนเชื่อมโยงกับตลาดมากขึ้น ทั้งจากการส่งเสริมพืชเชิงพาณิชย์ การพัฒนาถนนและการคมนาคม ตลอดจนการเข้ามาของสินค้าอุปโภคบริโภค ส่งผลให้ครัวเรือนมีความจำเป็นต้องหารายได้เป็นเงินสดและหันไปปลูกพืชเพื่อจำหน่ายมากขึ้น

การขยายตัวของการศึกษาก็เป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การถ่ายทอดการทอผ้าขาดช่วง เด็กหญิงใช้เวลาอยู่ในโรงเรียนมากขึ้นและไม่ได้ช่วยงานแม่ในแบบเดิม การศึกษาไม่เพียงเปลี่ยนการจัดสรรเวลา แต่ยังเปลี่ยนความคาดหวังต่ออนาคตและความหมายของการทำงาน คนรุ่นใหม่มองการเรียนหนังสือและการทำงานที่สร้างรายได้เป็นเส้นทางชีวิตที่สำคัญกว่า ขณะที่การทอผ้าต้องใช้เวลานานและไม่ได้ให้ผลตอบแทนมากนัก แม้นี้มออธิบายความเปลี่ยนแปลงนี้ว่า

“เด็กสมัยนี้ก็ต้องเรียนหนังสือ พอเด็กไปเรียนก็ไม่มีคนมาเรียนทอผ้า การเรียนก็ต้องใช้เงิน พ่อแม่ก็หาหาเงินเพิ่ม คนก็ไปหาเงินทำเกษตรมากขึ้น แต่ก่อนปลูกถั่วลิสง เปลี่ยนมาปลูกแตง แล้วค่อยมาปลูกข้าวโพด”

คำบอกเล่านี้เผยให้เห็นว่าการศึกษาเกี่ยวกับเศรษฐกิจของครัวเรือนสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เมื่อลูกต้องเรียน พ่อแม่ก็ต้องหารายได้เพิ่ม ขณะที่เด็กก็ไม่มีเวลาหรือความจำเป็นต้องเรียนรู้การทอผ้าเหมือนผู้หญิงรุ่นก่อน การทอผ้าจึงค่อย ๆ หลุดออกจากกระบวนการเติบโตของเด็กหญิงในชุมชน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจึงมิได้ทำให้เพียงการถ่ายทอดความรู้เรื่องผ้าขาดช่วง แต่ยังสะท้อนการเปลี่ยนแปลงของกระบวนการเรียนรู้บทบาทของผู้หญิง จากเดิมที่เด็กหญิงเติบโตขึ้นผ่านการเรียนรู้งานภายในครัวเรือน ไปสู่การศึกษาและเส้นทางการทำงานที่เชื่อมโยงกับโลกภายนอกชุมชนมากขึ้น

ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของผ้า บทบาทของผู้หญิงในครัวเรือนก็เปลี่ยนไปด้วย เดิมการทอผ้าเป็นส่วนหนึ่งของงานดูแลครอบครัว ผู้หญิงต้องผลิตเครื่องนุ่งห่ม ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน และสิ่งของที่จำเป็นสำหรับสมาชิกในบ้าน การเรียนรู้การทอผ้าจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเติบโตเป็นลูกผู้หญิง ที่ต้องรู้จักทำงานบ้าน ดูแลสมาชิกในครอบครัว และใช้เวลาว่างจากงานไร่นามาผลิตสิ่งของสำหรับการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตาม เมื่อครัวเรือนเข้าสู่การผลิตพืชเชิงพาณิชย์และต้องพึ่งพาเงินสดมากขึ้น ผู้หญิงไม่ได้หยุดทำงานบ้าน แต่ต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสร้างรายได้มากกว่าเดิม ทั้งการทำเกษตรในที่ดินของครอบครัว การรับจ้างในไร่ของผู้อื่น และงานนอกภาคเกษตร ผู้ให้ข้อมูลทั้งสามคนเชื่อมโยงการเลิกทอผ้ากับการเปลี่ยนไปปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างชัดเจน แม้จะเห็นว่า “คนก็ไปหาเงินในการทำเกษตรมากขึ้น...” ส่วนป้าปี (นามสมมติ) อธิบายว่า รอบหมู่บ้านเต็มไปด้วยไร่ข้าวโพด เพราะให้รายได้มากกว่า ส่วนการทอผ้าซึ่งต้องใช้เวลาและทำควบคู่กับงานสวนได้ยาก

ดังนั้น การลดบทบาทของการทอผ้าจึงไม่ได้หมายความว่าผู้หญิงมีบทบาทน้อยลง ตรงกันข้าม ผู้หญิงกลับต้องรับผิดชอบต่อเศรษฐกิจของครอบครัวมากขึ้น พร้อมกับยังคงทำหน้าที่ดูแลลูก สามี และพ่อแม่ งานที่เคยใช้ในการปลูกฝ้ายและทอผ้าถูกแทนที่ด้วยการทำเกษตรเชิงพาณิชย์ การรับจ้าง และการหารายได้เป็นเงินสด ความเป็นแม่ศรีเรือนจึงไม่ได้หายไปอย่างสิ้นเชิง แต่เปลี่ยนไปสู่บทบาทของแม่บ้านที่ต้องจัดการทั้งงานในบ้านและเศรษฐกิจของครัวเรือนพร้อมกัน

ขณะเดียวกัน ผู้หญิงที่ยังคงทอผ้าอยู่กลับมีสถานะต่างไปจากอดีต จากกิจกรรมที่ผู้หญิงส่วนใหญ่เคยทำได้ กลายเป็นความรู้เฉพาะของคนเพียงไม่กี่คน ผู้ทอผ้าจึงได้รับการมองในฐานะผู้รู้ ผู้รักษาภูมิปัญญา หรือผู้ที่สามารถถ่ายทอดทักษะให้แก่คนรุ่นหลัง การทอผ้าจึงไม่ได้หายไปจากชุมชนแม่ทออย่างทันทีทันใด หากเปลี่ยนจากงานสามัญของผู้หญิงในครัวเรือนไปเป็นความรู้เฉพาะ สินค้าทางวัฒนธรรม และร่องรอยของวิถีชีวิตเดิมที่ยังคงอยู่ท่ามกลางหมู่บ้านที่เปลี่ยนแปลงไป

เมื่อพิจารณาผ่านความทรงจำเกี่ยวกับการทอผ้า การเปลี่ยนผ่านของบทบาทผู้หญิงจึงมิใช่การเคลื่อนจากการทำงานไปสู่การไม่ทำงาน แต่เป็นการเปลี่ยนรูปของแรงงาน จากการผลิตเพื่อใช้ภายในครัวเรือนไปสู่แรงงานที่เชื่อมโยงกับการผลิตเชิงพาณิชย์ การรับจ้าง และการหารายได้เป็นเงินสด ขณะที่ความรับผิดชอบต่อครอบครัวยังคงดำรงอยู่ ผ้าทอจึงทำหน้าที่เสมือนร่องรอยที่ทำให้มองเห็นการเปลี่ยนผ่านของชีวิตผู้หญิงควบคู่ไปกับการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ วิธีการผลิต และสังคมชนบท

อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า การทอผ้าในชุมชนแม่ทามีได้มีความหมายเพียงในฐานะหัตถกรรมพื้นบ้าน หากเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและระบบการผลิตภายในครัวเรือนที่สัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับชีวิตของผู้หญิงที่ศึกษา ในอดีต ผู้หญิงเรียนรู้การปลูกฝ้าย ปั่นด้าย ย้อมสี และทอผ้าผ่านการถ่ายทอดจากแม่และญาติผู้หญิงตั้งแต่วัยเด็ก กระบวนการดังกล่าวไม่ได้เป็นเพียงการถ่ายทอดทักษะเชิงช่าง หากยังเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้บทบาท ความรับผิดชอบ และความคาดหวังที่มีต่อผู้หญิงในครอบครัว การทอผ้าจึงเป็นพื้นที่หนึ่งของการเรียนรู้และผลิตซ้ำบทบาทของผู้หญิงในบริบทของชุมชน ซึ่งสามารถพิจารณาผ่านแนวคิดเพศสภาพของ Scott

(1986) ที่ช่วยให้เห็นว่าบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชายถูกสร้างขึ้นภายใต้เงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม ความหมายของผ้าทอไม่ได้หยุดนิ่งอยู่กับการผลิตเพื่อใช้ภายในครัวเรือน เรื่องเล่าของผู้ให้ข้อมูลแสดงให้เห็นว่า เมื่อวิถีการผลิตและชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนแปลง ผ้าทอก็เปลี่ยนสถานะและความหมายตามไปด้วย จากเดิมที่เป็นสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวันและเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตเพื่อใช้เอง การเข้ามาของผ้าผืนและเสื้อผ้าจากภายนอกทำให้ความจำเป็นในการทอผ้าใช้เองค่อย ๆ ลดลง ขณะเดียวกัน ผ้าทอยังคงอยู่กลับสัมพันธ์กับความหมายอื่นมากขึ้น ทั้งความทรงจำ พิธีกรรม และการผลิตเพื่อจำหน่าย ดังจะเห็นได้จากผู้ให้ข้อมูลที่บางคนเลิกทอ บางคนยังคงปั่นฝ้ายเพื่อนำไปใช้ในพิธีกรรม ขณะที่บางคนยังคงทอผ้าและปรับตัวหรือรูปแบบการผลิตให้สอดคล้องกับเงื่อนไขในปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า แม้การทอผ้าเพื่อใช้เองจะลดบทบาทลง แต่กรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นว่า ผ้าทอยังคงดำรงอยู่ในรูปแบบการผลิต การใช้ และความหมายที่เปลี่ยนแปลงไป

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสอดคล้องกับพัฒนาการทางเศรษฐกิจของชุมชนแม่ทาทที่พัชรินทร์ คำแพง (2546) อธิบายถึงการขยายตัวของการผลิตพืชเชิงพาณิชย์และการเชื่อมโยงกับตลาดมากขึ้น และสามารถพิจารณาพร้อมกับข้อเสนอของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ (2559) ที่ชี้ให้เห็นความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทไทย เมื่อผู้คนมีความสัมพันธ์กับระบบตลาดและกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่หลากหลายมากขึ้น สำหรับกรณีแม่ทาท ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวปรากฏผ่านการที่ครัวเรือนหันไปสู่การผลิตพืชเพื่อจำหน่ายและกิจกรรมสร้างรายได้ ซึ่งส่งผลต่อการจัดสรรเวลาและแรงงานของผู้หญิง

เมื่อพิจารณาจากประสบการณ์ของผู้หญิงทั้งสามคน การลดบทบาทของการทอผ้าไม่ได้เกิดขึ้นพร้อมกับการลดความสำคัญของแรงงานผู้หญิง แต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบของแรงงานภายใต้เศรษฐกิจครัวเรือนที่เชื่อมโยงกับตลาดมากขึ้น จากแรงงานส่วนหนึ่งที่เคยอยู่ในการผลิตสิ่งของเพื่อใช้ภายในครัวเรือน ไปสู่การมีส่วนร่วมในการผลิตเชิงพาณิชย์ การรับจ้าง และการหารายได้เป็นเงินสด ขณะเดียวกัน ผู้หญิงยังต้องมีความรับผิดชอบต่อการดูแลครอบครัวและการจัดการชีวิตประจำวันควบคู่กันไป การเปลี่ยนผ่านที่ปรากฏในเรื่องเล่าไม่ได้เปลี่ยนจากบทบาทหนึ่งไปสู่อีกบทบาทหนึ่งอย่างสมบูรณ์ แต่เป็นการปรับเปลี่ยนและซ้อนทับกันของรูปแบบแรงงานและความรับผิดชอบตามเงื่อนไขของครัวเรือนและชุมชนที่เปลี่ยนแปลง

ข้อค้นพบนี้ช่วยขยายความเข้าใจจากงานของสุริยา สมุทคุปต์ พัฒนา กิตติอาษา และนันทิยา พุทธะ (2537) ซึ่งอธิบายว่า การทอผ้าเป็นทั้งกิจกรรมทางเศรษฐกิจและกระบวนการขัดเกลาทางสังคมของผู้หญิง ในกรณีของผู้หญิงที่ศึกษาในชุมชนแม่ทาท เมื่อการทอผ้าลดบทบาทลง กระบวนการสร้างบทบาทของผู้หญิงไม่ได้สิ้นสุดลงพร้อมกับผืนผ้า ยังมีการเปลี่ยนไปตามรูปแบบของแรงงานและเศรษฐกิจครัวเรือน จากแรงงานในการผลิตผ้าไปสู่การทำงานในไร่นา งานรับจ้าง และการจัดการเศรษฐกิจภายในครัวเรือน ในแง่นี้ แม้รูปแบบและพื้นที่ของการทำงานจะเปลี่ยนไป แต่ยังคงมีส่วนสำคัญต่อการดำรงชีวิตและเศรษฐกิจของครัวเรือน ข้อค้นพบดังกล่าวมีส่วนสอดคล้องกับงานของกนกพร ดีบุรี (2542) ที่ศึกษาผู้หญิงในระบบการผลิตแบบรับเหมาช่วง และชี้ให้เห็นบทบาทของผู้หญิงในการจัดการทรัพยากรและรายได้ของครัวเรือน รวมถึงการมีส่วนร่วมในการหารายได้เพื่อครอบครัว

ในอีกด้านหนึ่ง การใช้ประวัติศาสตร์บอกเล่าช่วยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผ่านประสบการณ์และความหมายที่ผู้หญิงสร้างขึ้นจากชีวิตของตนเอง ผู้ให้ข้อมูลได้เพียงระบุช่วงเวลาที่คุณแม่เริ่มเลิกทอผ้า แต่ยังจดจำการแอบดูแม่ทอผ้า การเรียนรู้จากการลงมือทำ การรอคนหาบเร่นำผ้าจากเมืองมาขาย ตลอดจนความรู้สึกเมื่อไม่ได้จับก็ทอผ้าเป็นเวลานาน เรื่องเล่าเหล่านี้สะท้อนทั้งความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ในอดีต และความหมายที่ผู้หญิงทั้งสามคนมีต่อความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับ

ข้อเสนอของ Portelli (1991) ที่มองว่า คุณค่าของประวัติศาสตร์บอกเล่าอยู่ทั้งในเรื่องราวของอดีตและความหมายที่ผู้คนสร้างขึ้นผ่านการจดจำและการเล่าเรื่อง

ดังนั้น ในกรณีศึกษาชุมชนแม่ทา ผ้าทอจึงเป็นสิ่งที่ช่วยให้มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงของวิถีการผลิตกับการเปลี่ยนผ่านของชีวิตผู้หญิง เมื่อเศรษฐกิจของครัวเรือนเชื่อมโยงกับตลาดมากขึ้น ทั้งรูปแบบการผลิตและความหมายของผ้าทอ ตลอดจนรูปแบบแรงงานและบทบาททางเศรษฐกิจของผู้หญิงที่ศึกษาก็ปรับเปลี่ยนไปตามเงื่อนไขดังกล่าว การศึกษาผ่านความทรงจำเกี่ยวกับผ้าทอจึงช่วยให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทผ่านประสบการณ์ของผู้หญิงในพื้นที่ศึกษา โดยมีได้มุ่งเสนอว่า ประสบการณ์ดังกล่าวเป็นตัวแทนของผู้หญิงหรือชุมชนในลำนนาทั้งหมด

สรุปผลการวิจัย

ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ประการแรก การทอผ้าในชุมชนแม่ทาเคยเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตเพื่อยังชีพและวิถีชีวิตของผู้หญิง โดยมีความหมายทั้งในฐานะเครื่องนุ่งห่ม แรงงานในครัวเรือน กระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญา และพื้นที่ในการเรียนรู้บทบาทของผู้หญิง การขยายตัวของระบบตลาด การศึกษา การผลิตเชิงพาณิชย์ และการเข้าถึงเสื้อผ้าสำเร็จรูป ส่งผลให้การทอผ้าเพื่อใช้ในครัวเรือนลดบทบาทลง อย่างไรก็ตาม ความหมายของผ้าทอมิได้สูญหาย แต่ปรับเปลี่ยนไปสู่การใช้ในพิธีกรรมและการผลิตเพื่อจำหน่าย

ประการที่สอง การลดบทบาทของการทอผ้าเกิดขึ้นพร้อมกับการเปลี่ยนผ่านของรูปแบบแรงงานผู้หญิงจากการผลิตเพื่อยังชีพภายในครัวเรือนไปสู่การทำเกษตรเชิงพาณิชย์ การรับจ้าง และกิจกรรมสร้างรายได้ที่เชื่อมโยงกับตลาด ขณะที่ภาระในการดูแลครอบครัวยังคงดำรงอยู่ ประวัติศาสตร์บอกเล่าจึงช่วยให้เห็นทั้งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและความหมายของการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวผ่านประสบการณ์และความทรงจำของผู้หญิงในชุมชน

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งต่อไปอาจใช้แนวทางการศึกษาระยะยาว หรือการกลับไปศึกษาซ้ำในพื้นที่เดิม เพื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงของบทบาทผู้หญิง การสืบทอดองค์ความรู้ด้านผ้าทอ และความหมายของผ้าทอในบริบทของชนบทล้านนาร่วมสมัย ตลอดจนศึกษาการปรับตัวของผ้าทอในฐานะทุนทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจสร้างสรรค์ในบริบทปัจจุบัน

เอกสารอ้างอิง

- กนกพร ดีบุรี. (2542). *เครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงในระบบรับเหมาช่วง: กรณีศึกษาการผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปในอำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- กาญจนา แก้วเทพ, และสมสุข หินวิมาน. (2551). *สายธารแห่งนักคิดทฤษฎีเศรษฐศาสตร์การเมืองกับสื่อสารศึกษา*. ภาพพิมพ์.
- ชูสิทธิ์ ชูชาติ. (2527). การผลิตเพื่อเลี้ยงตัวเองในสังคมศักดินา: ศึกษาเฉพาะการผลิตระดับหมู่บ้านในภาคเหนือของประเทศไทย พ.ศ. 1839–2475. ใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์ (บรรณาธิการ), *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484* (น. 351–378). สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

- ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล และแพทรีเซีย ซีสแมน. (2530). *ผ้าล้านนา: ยวน ลื้อ ลาว*. โครงการศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อิชิกาวา, โทโมโกะ. (2549). *การเปลี่ยนแปลงการแบ่งงานระหว่างชายหญิงในชุมชนทอผ้าภาคเหนือ: กรณีศึกษา ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- พัชรินทร์ คำแปง. (2546). *การเกษตรเพื่อวิถีชีวิตที่ยั่งยืนในความหมายและเงื่อนไขที่หลากหลายของเกษตรกร: กรณีศึกษาสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ ตำบลแม่ทา กิ่งอำเภอแม่อน จังหวัดเชียงใหม่* [วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่].
- แพทรีเซีย ซีสแมน แนนหนา, และวีกี พานิชพันธ์. (2536). *สายใยแห่งวัฒนธรรมไทในศิลปะบนผืนผ้า*. ใน ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนากุล (บรรณาธิการ), *ผ้าเอเชีย: มรดกร่วมทางวัฒนธรรม* (น. 29–46). สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุริยา สมุทคุปต์, พัฒนา กิตติอาษา, และนันทิยา พุททะ. (2537). *แม่หญิงต้องตำหูก: พัฒนาการของกระบวนการทอผ้าและการเปลี่ยนแปลงบทบาทของผู้หญิงในหมู่บ้านอีสานปัจจุบัน*. ห้องไทยศึกษานิทัศน์ สำนักวิชาเทคโนโลยีสังคม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. (2559). *ลืมนิทานปาก จาก “ชาวนา” สู่ “ผู้ประกอบการ”*. มติชน.
- Portelli, A. (1991). *The death of Luigi Trastulli and other stories: Form and meaning in oral history*. State University of New York Press.
- Scott, J. W. (1986). Gender: A useful category of historical analysis. *The American Historical Review*, 91(5), 1053–1075. <https://doi.org/10.1086/ahr/91.5.1053>